

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Uluslararası Osmanlı Fuarı: 1863 – Sergi-i Umumi-i Osmanî (*)

Haluk Kanca

Dünya Ticaret Merkezi

Ö z e t

XIX. Yüzyılın ikinci yarısı batıda buhar teknolojisine dayalı sanayileşme devriminin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda, dünyada fuarcılık kültürünün başladığı ve yaygınlaştığı dönem olmuştur. Osmanlı'nın 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı sonrası çağdaşlaşma çabaları çerçevesinde sanayileşme ile ilgilenmeye başlamasına paralel olarak bu fuarlarla da ilgilendiği görülmektedir. Osmanlı'nın fuarcılıkla ilgilenmesi 1851 Londra fuarına katılması ile başlamış, daha sonra da 1855'de Paris ve 1862 Londra fuarlarına katılması ile devam etmiştir. Bu fuarlardaki başarıları ve edindiği deneyimler, Osmanlı'nın *1863 – Sergi-i Umumi-i Osmanî*'yi 1863 yılı başında İstanbul'da organize etmesine yol açmıştır.

Üç-dört aylık kısa bir hazırlık döneminden sonra 27 Şubat 1863 tarihinde açılan ve 1 Ağustos 1863 tarihine kadar açık kalan, İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda yapılan özel binalarda yer alan fuarda, on bini aşkın Osmanlı tarım, el sanatları ve sanayi ürünleri sergilenmiştir. Yurt dışından ise, İngiltere, Fransa ve Avusturya tarımsal makine ve aletler ile katılmıştır. Sergiyi düzenleyenler hazırladıkları nizamname (yönetmelik) ile batı ülkelerinin katılımını, ülkenin tarımsal yapısını göz önünde tutarak, tarımsal makine ve aletler ile sınırlandırmışlardı.

* *Bu bildiri, 19-22 Haziran 2013 tarihlerinde İstanbul'da organize edilen III. Balkanlar ve Ortadoğu Ülkeleri Muhasebe ve Muhasebe Tarihi Konferansı'nda İngilizce olarak sunulmuştur*

1863- Osmanlı Sergi-i Umumi'si, İmparatorluğun yer altı kaynakları ve çeşitli tarımsal ürünleri yanında, geleneksel sanatsal ürünleri göstermesi açısından yararlı olmuştur. Yurt dışından gelen tarım makine ve aletlerinin de Türk tarımının gelişmesine katkı sağlayacak nitelikte oldukları gözlenmiştir. Bu sergiyi, beş ay içinde yüz elli bin dolayında ziyaretçinin gezdiği, yurt dışından bin kişi dolayında katılım olduğu anlaşılmaktadır. Ve sergi maloluşunun 2,5 milyon gurusu bulduğu, ancak sergi gelirinin 450.000 gurusu'ta kaldığı, aradaki farkın da sergi ile yakından ilgilenen ve açılışını yapan Padişah Abdülaziz tarafından karşılandığı bilinmektedir.

Osmanlı, uluslararası fuarlara yüz yılın sonuna kadar katılmaya devam etmiş ve edindiği büyük deneyimler sayesinde İstanbul'da 1894 yılında sürekli bir sergi alanı projesi programlanmışsa da, 1894 depremi dolayısı ile bu proje gerçekleşmemiştir. Ama 1909'da Bursa Sergisi'nin organize edildiği gözlenmektedir.

Anahtar sözcükler: XIX. yüzyılda uluslararası fuarlar, 1863 Osmanlı Sergisi.

Jel Sınıflandırması: B19,M19,M21

Abstract (International Ottoman Exhibition in the Second Half of The XIXth Century: 1863 – Ottoman General Exposition)

The second half of the XIX century is a period when the revolution of industrialization based on the steam technology was experienced in the West. At the same time, this period had become an era in which the culture of exhibitions started and widespread in the world. The Ottomans also appear to become interested industrialization and parallel to that in the exhibitions within the framework of modernization efforts after the Imperial Edict of Reorganization in 1839 and Imperial Edict of Reform in 1856. The interest of the Ottomans in exhibitions started with the participation at the London Exhibition in 1851, and later continued with the participation at the exhibitions in Paris in 1855 and in London in 1862. The success and acquired experiences led the Ottomans to organize the *1863 Ottoman General Exposition (Sergi-i*

Umumi-i Osmani), in İstanbul at the beginning of the year 1863.

More than ten thousand Ottoman agriculture, handicraft and industry products were exhibited in this exhibition, which was opened after a short preparation period of three-four months on 27 February 1863 and remained open until 1 August 1863 located in private buildings built at Sultanahmet Square in İstanbul. Austria, France and the United Kingdom from abroad, had participated with the agricultural machines and tools. Considering the country's agricultural structure, the organizers of the exhibition limited the participation of the Western countries with agricultural machines and tools through the regulations (directive) they prepared.

1863 - Ottoman General Exposition had been useful in terms of exhibiting traditional artistic products besides the underground resources and a variety of agricultural products of the Empire. It had been observed that the agricultural machinery and equipment from abroad were capable to contribute to the development of Turkish agriculture. It is to understand that one hundred and fifty thousand visitors had attended this exhibition, and around one thousand people came from abroad. And it is known that the cost of the exhibition reached to 2.5 million guruş, but the in revenue was only 450,000 guruş and the difference was covered by the Sultan Abdülaziz, who was closely interested and inaugurated the exhibition.

The Ottomans continued to participate in the international exhibitions until the end of the century and despite of a continuous exhibition space project was programmed in Istanbul in 1894 thanks to the great experience acquired, this project was not realized due to the earthquake in 1894. But it has been observed that the Bursa Exhibition was organized in 1909.

Key words: XIX. International trade shows in XIXth century, 1863 Exhibition of Ottomans.

Jel Classification: B19, M19, M21

1. Osmanlı'nın XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Katıldığı Fuarlar – Deneyim Kazanılması

XIX. Yüzyılın ikinci yarısı uluslararası fuarcılığın başladığı dönem olmuştur. Sanayi devrimi, deniz ve demir yolu ulaşım olanaklarının artması gibi etkenler ile Avrupa'da XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca düzenlenen, Osmanlı'nın da katıldığı uluslararası fuarlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1851 Londra Uluslararası Fuarı

1855 Paris Uluslararası Fuarı

1862 Londra II. Uluslararası Fuarı

1863 Sergi-i Umumi-i Osmani

1867 Paris II. Uluslararası Fuarı

1873 Viyana Uluslararası Fuarı

1889 Paris Uluslararası Fuarı

1893 Chicago Uluslararası Fuarı

1900 Paris Uluslararası Fuarı

Tanzimat sonrası çağdaşlaşma sürecine giren Osmanlı'nın XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu uluslararası etkinlikten uzak kalması ve fuarcılık ile ilgilenmemesi düşünülemezdi. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu, bu fuarlardan birçoğuna katılmış ve bu fuarların başladığı 1851 yılından sadece 12 yıl sonra birini de kendisi organize etmiştir. Uluslararası kültürel ve ticari anlamda yeni bir çağ başlatan bu fuarlara ait özet bilgilere aşağıda yer verilmiştir (*Türk Fuarıcılık Tarihi 2007*).

1851 Londra Uluslararası Fuarı: Dünya fuarcılık tarihinde çağdaş fuarcılığı başlatan fuar olarak bilinmektedir. Londra Hyde Park'ta çelik ve camdan yapılmış Kristal Saray'da düzenlenmiştir. İçlerinde Osmanlı'nın da bulunduğu 28 ülkeden 17.000 üreticinin yer aldığı bir fuar olmuştur. Avrupa ülkelerinin ve özellikle İngiltere'nin XIX. yüzyılın ilk yarısı boyunca gelişen sanayi devriminin makineleşme sürecinin ve sınıai ürünlerin sergilendiği görülmektedir. Osmanlı'nın 1850 yılının ortalarında, fuara gidiş hazırlıklarını içeren bir genelge yayınlarak (*Adnan Giz 1967, Sayfa 11*) işe başladığı ve 700 üreticiye ait geleneksel tarım ve el sanatları ürünleri göndererek fuarda sergilenmesini sağladığı bilinmektedir.

1855 Paris Uluslararası Fuarı: Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı ikinci uluslararası fuardır. Devam eden Kırım Savaş'ında Fransa ve İngiltere ile müttefik durumunda olan Osmanlı'nın fuara ilgi göstermesi doğaldır. III. Napolyon'un fuarı açarken söylediği *Bu fuar, Avrupa'nın tek bir aile oluşturmaya büyük katkıda bulunacaktır* sözü, fevkalade önemli ve geleceğe dönük anlam taşımaktadır. Uzlanım alanlarının tarım- endüstri ve güzel sanatlar olarak ana iki bölüme ayrıldığı ilk fuardır. Osmanlı'nın Anadolu'dan ve Anadolu eyaletlerinden toplanan tekstil, halı, tabanca ve tüfekler, cam ve seramik eşya, ahşap eşya ağırlıklı olarak katıldığı fuarda bu ürünlere 27 madalya ve 20 mansiyon verilmiştir.

1862 Londra II. Uluslararası Fuarı: Pavyon sisteminin uygulandığı ilk fuardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun, tarım, sanayi ve sanat alanındaki ilerlemelerini göstermek amacı, fuara katılmasının gerekçesi olur. Fuara gitmek için bir komisyon kurularak hazırlıklar yapılır (*Rıfat Önsoy 1983, Sayfa 203*). Ve fuarda Osmanlı'ya geniş bir alan ayrılır 750'den fazla üreticiye ait Osmanlı ürünleri, 25 pavyonda sergilenir. Osmanlı 84 madalya ve 44 mansiyon ile o zamana kadar aldığı ödüllerden çok fazlasını alır. Bu fuarda Osmanlı Devleti, dokumacılık, el sanatları ve deri işlemeciliği alanlarında Avrupa ülkeleri ile rekabet edebilecek düzeyde olduğunu göstermiştir.

Bu fuar sonrası Osmanlı artık yeterli deneyime sahip hale gelmiş ve bir yıl sonra, 1863 yılında, bu bildirinin konusu olan *1863 Sergi-i Umumi-i Osmani*'yi organize edecektir. Uluslararası fuarcılıkta deneyim sahibi olmaya başlayan Osmanlı devleti, kendi fuarından dört yıl sonra yapılan II. Paris Fuarı'na da katılmıştır.

1867 Paris II. Uluslararası Fuarı: O zamana kadar yapılan fuarların en görkemlisidir. 165 Dönüm arazi üzerine kurulan fuara 32 ülkeden 60 bin üretici katılmış ve altı ay açık olan fuarı 6,8 milyon kişi ziyaret etmiştir. Fuar geceleri de ziyarete açık olmuştur. İlk takma bacak, ilk hidrolik asansör bu fuarda yer almıştır. Bu fuarın Osmanlı İmparatorluğu açısından birçok özelliği vardır. Padişah Sultan Abdülaziz fuara katılmış ve III. Napolyon ile birlikte ödül törenine iştirak etmiş ve on binler tarafından izlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu fuarda tarım, sanayi, el sanatları, güzel

sanatlar dallarında 64 kategoride ve 4.946 üretici ile katıldığı bilinmektedir. Türk fuarcılık tarihinde bu fuarda sergilenen ve birçok dalda ödül alan ürünler ile Osmanlı'nın Batı yaşam tarzını etkileyen Doğu modasının pekişmesinde önemli rol aldığı ileri sürülmektedir.

1873 Viyana Uluslararası Fuarı: Avusturya – Macaristan İmparatorluğu tarafından Viyana'da organize edilmiştir. Ama kendisinden öncekilerden daha görkemli değildir. 42 Dönümlük alan üzerine 53.000 pavyon yer almış ve fuarı açık olduğu yedi ay içinde 7 milyon kişi ziyaret etmiştir. Fuarda yedi binadan oluşan Osmanlı Mahallesi'nin oluşturulduğu dikkati çekmektedir. Ve Osmanlı'nın ilk kez değerli mücevherlerini bu fuarda sergilendiğini ve fotoğraflarla Osmanlı kıyafetleri, Osmanlı Mimarisi ve Boğaz ve İstanbul adlı üç kitabın da kültürel tanıtım açısından fuar için hazırlanıp, götürüldüğünü belirtmek gerekmektedir. Bu fuar, çağdaş fuarcılık akımında Osmanlı'nın – 1863 fuarı ile birlikte - önemli bir yer edinmesini sağlayan etkinlik olmuştur.

1889 Paris Uluslararası Fuarı: Fransız devrimin 100. yılı dolayısı ile yapılan fuar 237 dönüm arazi üzerine kurulmuş ve 61.722 üretici katılmıştır. Beş ay açık kalan fuarı rekor düzeyde kişi (28.121.975 kişi) ziyaret etmiştir. Plakçalarının (pikap) sergilenmesi ve Eiffel kulesinin bitirilerek ziyarete açılması fuarın iki yeniliği olmuştur. Fransız devriminin getirdiği fikirlere katılmayan Osmanlı Devleti, birkaç devlet ile birlikte fuarı protesto etmiş ve katılmamıştır. Fuarın, Fransa'nın gücünü ortaya koyan bir havada organize edilmesi, Osmanlı'yı haklı çıkaran bir davranış olmuştur. Ama Osmanlı'nın kişisel katılımları olmuştur. Özellikle Osman Hamdi Bey, Halil Paşa gibi önemli ressamların eserleri ile katılmaları ilgi çekmiş ve kendileri ödüllendirilmişlerdir.

1893 Chicago Uluslararası Fuarı: 1853 New York fuarı ve 1879 Philadelphia fuarından sonra ABD'nin dünya fuarcılık alanında üçüncü fuarı olmuştur. Amerika kıtasının keşfinin 400. yılı dolayısı ile düzenlenen fuara 50 ülkeden, 50 bin dolayında üretici katılmış ve fuar açık kaldığı beş ay içinde 27 milyon kişi tarafından ziyaret edilmiştir. 1853 Fuarında olduğu gibi bu fuar da ABD'nin Avrupa karşısında sanayi üstünlüğünü sergilemeye dönük bir nitelik

taşımıştır. Bir kent görünümünde 686 dönümlük alanda gerçekleştirilmesi, şehir ölçeğinde gerçekleştirilen ilk fuar olma özelliğini kazandırmıştır. Bu nedenle Osmanlı'nın fuara örnek bir Türk köyü inşa ederek katılması anlamlı olmuştur. Halı, kumaş, mobilya, çini, silah ve gemi maketleri yanında altın ve gümüş nakışlar ve mücevherler ile fuara katılan Osmanlı, fuar alanında bir de cami inşa etmiştir. Fuar ile özel olarak ilgilenen II. Abdülhamit'in, batıya Osmanlı imajının tanıtılmasını amaçlayan, Osmanlı fotoğraflarından oluşan bir koleksiyon gönderdiğini ve bu koleksiyonun fuar sonrası ABD Milli Kütüphanesine bağışlandığını da belirtmek gerekmektedir.

1900 Paris Uluslararası Fuarı: XX. Yüzyılda Avrupa'da düzenlenen ilk fuardır. Fransızlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca o zamana kadar en fazla uluslararası fuar gerçekleştirmiş olmalarının sağladığı deneyimlerinden yararlanarak görkemli bir fuar organize etmişlerdir. Ve o zamana kadar yapılan fuarlardan çok daha büyük hedefleri gerçekleştirmişlerdir. Fuara 76.112 üretici katılmış ve ziyaretçi sayısı 48 milyon kişiyi aşmıştır. Yürüyen merdiven, sinema filmleri ve sanayileşmenin simgesi olarak elektrikle ışıl ışıl aydınlatılmış saray fuarın yenilikleri arasında yer almıştır. Yabancı ülkelere kısıtlı yer ayırımı nedeni ile Osmanlı'nın fazla görkemli bir katılımında bulunamadığı ve fuara ağırlıklı olarak tarım, el sanatları ve güzel sanatlar dallarında katıldığı görülmektedir. Ayrıca geleneksel hale gelen Türk mimarisini tanıtıcı bir caminin de fuar içinde inşa edildiğini belirtmek gerekmektedir. Fuar, XIX. yüzyılda yaşanan sanayi devriminin bir gövde gösterisi niteliğinde olmuştur.

Burada sıralanan fuarlar, Osmanlı'nın resmi ya da gayri resmi olarak katıldığı fuarlardır. Yoksa XIX. yüzyılın ikinci yarısında dünyanın birçok yerinde Osmanlı'nın katılmadığı başka fuarlar da vardır. Bunların başlıcaları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Erik Mattie 2007).

1853 New York Uluslararası Fuarı

1876 Philadelphia Uluslararası Fuarı

1879 Sydney Uluslararası Fuarı

1883 Amsterdam Uluslararası Fuarı

1885 Antwerp Uluslararası Fuarı

Osmanlı'nın katılmadığı bu fuarlar, katıldıklarından daha az sayıdadır. Ve katıldığı fuarlar hem büyüktür ve hem de gerekli deneyimi sağlayacak özelliklere sahiptir.

Osmanlı'nın katılmadığı bu fuarlar da göz önünde tutulduğunda, XIX. yüzyılın ikinci yarısının, dünya fuarcılık tarihinin başladığı ve geliştiği bir dönem olduğu dikkati çekmektedir. Bu dönem aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun da fuarcılık akımında yerini almasını sağlayıcı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, kendi kültürünü, sanayisini batıya tanıtmaya fırsatını bu fuarcılık akımında yerini alarak iyi değerlendirmiştir. Osmanlı'nın kendi kültürünü tanıtmaya yanında, organizasyon becerisini de ispat ettiği etkinlik, kuşkusuz 1863 Uluslararası Fuarı'nı düzenlemesi olmuştur.

2. 1863 Sergi-i Umumi-i Osmani'nin Hazırlıkları

20. Fuar Organize Etme Fikrinin Doğuşu ve Organizasyon Girişimi

a. Fuar Fikrinin Doğuşu: 1863 – Osmanlı Fuarı, 1851 Londra, 1853 New York, 1855 Paris, 1862 Londra fuarlarından sonra dünyada beşinci büyük organizasyondur. Osmanlı'nın bu işe girişmesinin iki temel etkeni vardı. Bunlardan birincisi Tanzimat'tan sonra başlayan çağdaşlaşma çabalarının yarattığı olumlu ortam, ikincisi de kendisinden önceki beş büyük organizasyonun dördüne katılmış olması idi. Tanzimat sonrası ikinci çağdaşlaşma hamlesini başlatan 1856 Islahat Fermanı itici güç olmuştur. Bir başka itici güç de Abdülaziz'in yeni tahta çıkmış olmasının verdiği değişim atmosferidir. Çünkü batının sanayi devrimini izleyen Osmanlı, ülke ekonomisinde yenilikler yapılması düşüncesinde idi. Bu düşünce etrafında oluşan önlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir (*Rıfat Önsoy 1983, Sayfa 207-208*).

- *Sanayici ve iş adamlarının sorunlarını tespit etmek ve alınması gereken önlemler hakkında Babiali'ye önerilerde bulunmak üzere Sanayi Islah Komisyonu'nun kurulması,*

- *Sanayinin ihtiyacı olan kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla sanayi mekteplerinin açılması,*

- *Rekabet gücüne sahip makinalı üretime geçebilmek için esnafın kurulacak şirketler çatısı altında birleştirilmesi,*
- *Yerli üretimi yabancı mamullerin rekabetinden korumak için ithal gümrüğü vergilerinin artırılması,*
- *Ve nihayet ülkede üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını görmek, üreticinin sorunlarını tespit etmek, başarılı olanları ödüllendirmek amacı ile İstanbul'da bir serginin açılması.*

Bu açıklamalar fuarın, batı ülkelerinin sanayileşmesi karşısında ülkenin rekabet gücünü artırmak için düşünülen önlemler paketinin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Bu önlemler paketini uygulayacak, düşünceleri geliştirecek yönetici sayısının fazla olmadığı bilinmektedir. Ancak 1840 yılından 1850'li yılların ortalarına kadar yurt dışına ve özellikle o zamanlar Osmanlı kültürünü etkileyen ve en çok fuar organize eden Fransa'ya gönderilen öğrenciler dönüklerinde ülke yönetiminde görev alıyorlardı (*Saltuk Duran 2012*).

Batıdaki gelişmeleri izleyen ve bilen yöneticilerin iş başında olması, Padişah'ın ve Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'nın değişim isteyen bu görüşlere uymaları fuar organizasyonunun önünü açmıştır. Nitekim Sadrazama bu konuda ilk raporu sunan Genç Osmanlılar'ın öncüsü konumundaki o zamanki Maarif Nazırı Prens Mustafa Fazıl Paşa olmuş ve kendisi Fuar Organizasyon Komitesi başına getirilmiştir. Sergi Nizamnamesi'nin hazırlanması, binaların yapılması, yurt içine ve dışına duyuruların gönderilmesi, sergilenecek malzemelerin temini ve nihayet fuarın açılması işlerini üç ay gibi kısa bir süre içinde gerçekleştiren Mustafa Fazıl Paşa ve arkadaşlarıdır. Mustafa Fazıl Paşa'nın Sadrazama yazdığı yazının tarihi 15.11.1862 (Hicri 23 Cemaziyevvel 1279) dir. Fuarın açılma tarihi ise 27.2.1863 (Hicri 9 Ramazan 1279) dür. İşin başlangıcında Maarif Nazırı olan Mustafa Fazıl Paşa işin ilerleme sürecinde Maliye Nazırlığı'na getirilmiştir. Bu atama, devletin fuar organizasyonuna gösterdiği ilgiyi ortaya koyması açısından önemlidir.

b. Fuar Kararının Alındığı Yazışmalar: Mustafa Fazıl Paşa'nın Sadrazam'a yazdığı yazı özet olarak şu şekildedir (Adnan Giz 1968, Sayfa

24-26).

Yüksek makamlarınca bilindiği üzere Padişahımız tarafından Ramazan ayında açılması emredilen ekpozisyonun kurulacak yer için İstanbul'un merkezinde binalar incelenmiş ve yeni bina yapımının gerektiği anlaşılmıştır... memleketin servet ve bayındırlığını artırma yolunda ve halkta yaratacağı faydalı etkiler düşünülürse masraftan kaçınılmayacağı ortadadır. Bu nedenle inşa edilecek sergi binasının Çağaloğlu'nda yapılması uygun olur.....

Bu mektubu alan Sadrazam, Padişah'a şu şekilde bir sunum yapmıştır...

Bir süredir Avrupa ülkelerinde ticaret ve sanayinin geliştirilmesi amacı ile açılan sergilerin büyük faydaları görülmektedir. Bu nedenle ülkemizin ürünleri ve mamulleri ile bir sergi açılması Padişahımız tarafından irade buyurulmuştur. Bu görev Mustafa Fazıl Paşa hazretlerine verilmiş ve onun başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Mustafa Fazıl Paşa tarafından masrafların yapılmasına izin verilmesi.....

Padişah bu esaslar çerçevesinde sergi hazırlıklarının yürütülmesine 19. 11. 1862 (Hicri 27 Cemaziyevvel 1279) tarihli yazısı ile olur vermiştir.

c. İstanbul Basınının Konu ile İlgilenmesi: Bu yazışmalar üzerine sergi hazırlıkları hızlı bir gelişme sürecine girince konu ile İstanbul basını ilgilenmeye başlamıştır. Basının, fuar organizasyonuna ilgisini göstermek açısından, *Tasviri Efkar Gazetesi*'nin 7 Cemaziyelahır 1279 (Miladi 29.11.1862) tarihli nüshasında çıkan habere ve *Mecmua-i Fünun* (Bilim Dergisi) nin, fuarın açılmasından bir ay kadar önce Şaban 1279 (Miladi Ocak-Şubat 1863) sayısında çıkan değerlendirmelere değinmek uygun olacaktır.

Tasviri Efkar (Hicri 7 Cemaziyelahır 1279 – Miladi 29.11.1862) *Madde-i Resmiye* (Resmi Tebliğ- fuar yönetmeliği kastediliyor) başlığı altında aşağıda özetlenen haberi vermiştir.

Gelecek Ramazan ayında sınai ve zirai mahsullerin sergilenmesi amacı ile İstanbul'da bir büyük sergi açılması için Padişah fermanı çıkarılmış ve gerekli hazırlıklar için bir komisyon kurulmuştur.... Bütün eyaletlere, sanayi ve sanat erbabına duyurulması için talimat gönderilmiştir.... Bu sergi

hem Osmanlı ürünlerine ve hem de Avrupa ülkeleri ürünlerine açık olacaktır... Avrupa'da buhar gücü ile çalışan makinelerin sergilenmesi istenilmektedir. Çünkü bu makineler ile yapılan mamuller elle yapılanların yarı fiyatına mal olmaktadır.... Dışarıdan gelecek bu makineler gümrük vergisinden bağışık olacaktır.... Seçilecek malların tespiti için sanayi erbabından bir bilirkişi heyeti tespit edilmiştir. Ve bir nizamname (yönetmelik) yayınlanmıştır. Görevli komisyon muntazam olarak toplanmaktadır.

Haberde bundan sonra eyaletlerden gönderilecek mallara devletin göstereceği kolaylıklar, nizamnameden alınarak, sıralanmaktadır.

Mecmua-i Fünun (Hicri Şaban 1279 - Miladi Ocak-Şubat 1863): Zamanın önemli dergisinde *Sergi-i Umumi-i Osmani* adı altında, Kadri imzası ile aşağıdaki değerlendirmeler yer almıştır.

Osmanlı ülkesinde sanayi ve sanatın ilerlemesi ve genişlemesi amacı ile İstanbul'da Ramazan ayında bir sergi açılması kararlaştırılmış ve Sultanahmet meydanında büyük bir çarşı inşaatına başlanmıştır.... Avrupa'dan olacak katılımlarda göz önünde tutularak 7.750 metre karelik inşaatın yapılması kararlaştırılmıştır. Girişte alınacak kişi başına üç kurus inşaatı yapan şirketin maliyetini karşılamaya ayrılacaktır. Sergilenecek eşyanın ödüllendirilmesi için bilirkişi heyetleri seçilecektir... Sergi açılmasının başlıca faydası, sınai ve zirai mahsullerin örneklerinin sergilenerek, üreticilerin yeteneklerinin tespiti ve ıslaha muhtaç olanların saptanmasıdır... Ayrıca fiyatlar öğrenilerek eyaletler arası alış veriş imkanı yaratılmış olacaktır... Bunun yanında Avrupa malı tercih eden İstanbul ahalisi yerli malları görebilecektir....

Bu açıklamalar, basın için önemini kavradığını, sağlanacak yararları saptayabildiğini göstermektedir. Ayrıca, hem üretici ve hem de tüketiciye dönük yararların ortaya konulabildiği ve bunların yanında ileri düzeydeki Avrupa sanayinin özellikle buharla çalışan makinelerin sergilenmesinin ileri teknolojinin izlenmesi ve değerlendirilmesi açısından önemli olduğu da basın tarafından saptanmış görülmektedir. Bütün bunlar Osmanlı'nın yönetici, üretici, tüketici kesimlerinin tamamının uluslararası bir fuar organize edilmesine hazır durumda olduğunu göstermektedir. Aşağıda üzerinde

durulacağı üzere organizasyon becerisi açısından da durum farklı değildir ve Osmanlı'nın geleneksel organizasyon başarısını burada da orta koyabildiği anlaşılmaktadır.

21. Sergi-i Umumi-i Osmani Nizamnamesi

Osmanlı, bir kurum oluşturduğunda önce nizamnamesini (yönetmelik) hazırlar ve yayımlar. Bu konuda da öyle yapmış ve fuarın düzenlenmesine karar verilince bir yönetmelik hazırlayarak yayınlamıştır. Bu yönetmelik *Tercüman-ı Ahval Gazetesi*'nin 9, 12, 15, 17, 20 Şaban 1279 (Miladi 29 Ocak 1863, 1, 4, 6, 9 Şubat 1863) tarihlerinde yayınlamıştır.

Gazetenin beş nüshasında arka arkaya yayınlanan nizamname (yönetmelik) yedi fasıl (bölüm) ve 61 maddeden oluşmaktadır. Osmanlı'nın işi ne kadar ayrıntılı olarak ele aldığı ortaya koyabilmek açısından her fasıl üzerinde özet olarak aşağıda durulmuştur.

1. Fasıl: *Osmanlı zirai ve sınai ürünlerinin birinci sergisi Sultanahmet Meydanında Ramazan ayının başında açılacak ve Zilhicce ayının (yılın son ayı, dört ay sonra) sonunda kapanacaktır. Vilayetlerde kurulacak komisyonlarca seçilecek mallar İstanbul'a gönderilecek, İstanbul'da Galata, Üsküdar ve Eyüp'te depolanacak ve İstanbul'daki komisyonlar bunlar içinden seçim yapacaktır. Gönderilen ürünlerin Osmanlı ülkesinde üretildiğine ilişkin işaret gönderildiği yerdeki komisyon tarafından konulacaktır. Yabancı ülkelerden ziraatte kullanılan alet ve makineler gelecek ve bunları gönderen ülkedeki Osmanlı konsolosları tarafından onaylanacaktır.*

2. Fasıl: *Osmanlı ülkesinde üretilen sınai ve zirai ürünler, madenler, alet ve makineler, yabancı ülkelerden de yalnız ziraat ve bahçivanlığa ait ve dükkanlarda kullanılan araç ve gereçler kabul edilecektir. Çiçek, taze meyve, sebze ile kısa sürede bozulan mallar kabul edilmeyecektir.*

Sergilenecek mallar aşağıda sıralanan on üç sınıfta toplanacaktır.

1. Toprak ürünleri, bitki ilaçları, tereyağ, bal ve orman ağaçları.
2. Un, toz şeker, pekmez, şekerleme ve tatlılar, gül ve çiçek suyu, meşrubat.
3. Ham ve külçe maden, madencilğe ait araç ve gereçler; mermer ve

inşaat malzemesi.

4. Sanayici ve sanatkarlar tarafından kullanılan aletler, makineler; silahlar ve mühimmat ile arabalar.

5. Altın ve gümüşten mamul her türlü mücevherat, gümüş ve altın taklidi eşya.

6. İpek kozası, işlenmiş ipek, pamuk ve temizlenmiş yün ve tiftik.

7. İpek, pamuk, yün, keten ve kendir iplikleri ve bunlardan yapılmış kumaş, bez, basma, çuka, aba, fes ve bunlara benzeyen ürünler.

8. Tabak, çömlek gibi toprak mamulleri; cam ve şişeler; nef t yağ t, boya, mum.

9. Ham ve işlenmiş deri, meşin, kösele ve bunlardan mamul eyer, koşum gibi saraciye ürünleri, ayakkabı.

10. Her çeşit elbise, sırma, yemeni, yazma, kanaviçe gibi evlerde kullanılan havlu, örtü, kese, dantele ve benzerleri.

11. Sandalye, kanep e, iskemle, kütüphane gibi malzeme ile kilim, hasır gibi ev ve oda (büro) demirbaşı ve müzik aletleri.

12. İnşaat model ve resimleri, boyalı ve kara kalem resimler, kabartmalı haritalar.

13. Taş basma kitap, risale; fotoğraf işleri ile ilgili tezgah ve makineler:

3. Fasıl: *Sergilenecek mallar sergi açılmadan on beş gün önce sergi mahallinde hazır hale getirilecektir. Eşya sahipleri, isim, unvan, ikametgah adreslerini ve eşyanın cins ve adedi ile fiyatını beyan edeceklerdir. Eğer sanayici iseler, kullandıkları alet ve makineler ile üretim usulünü de bu bilgilere ekleyeceklerdir. İstanbul'a gelen mallar, üzerine malı tanıtıcı bilgilerin yazıldığı sandıklara konularak ve depolardan sergi mahalline nakliye masrafı devlet tarafından karşılanacaktır. Sergi alanında malların korunabilmesi için yeterli sayıda memur istihdam edilecektir. Eşya sahipleri de birisini mallarının başında bulundurabileceklerdir. Malların teşhir edileceği pavyonların yapım masraflarını devlet ödeyecektir. Sergi mahalline kabul edilen mallar dışında bir şey sokulamayacak ve teşhir edilen mallar*

sergi süresince teşhir edildiği yerde kalacaktır. Her mal üzerinde tanıtıcı bir etiket olacaktır. Sergilene malların tanıtımı ile ilgili bir defter (broşür, katalog) basılacaktır.

4. Fasil: Yurt dışından gelen sergilenecek mallar gümrük resminden bağışık olacaktır. Satılmayanlar geri giderken de bağışıklık geçerli olacaktır.

5. Fasil: Çıkarılan fermana uygun olarak sergi komisyonu, Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa başkanlığında Hariciye Nezareti'nden Kamil bey, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye azası Nazım efendi, Ticaret Nezareti müsteşarı Server efendi ile Azmi beyefendi ve Ağatan efendiden oluşmaktadır. Bu komisyondan birisi serginin idaresini üstlenecektir. Yazışmaları, muhasebe işlerini komisyondan görevlendirilecek bir başka kişi yürütecektir. Sergilenecek eşyanın teşhiri, eşya sahiplerinin isteklerinin dinlenmesi, bilirkişi heyetinin eşyalar hakkında isteyeceği bilgileri vermek üzere bir müfettişlik ihdas edilecek ve bunun başına da bir komisyon üyesi getirilecektir. Sergilene eşya dolayısı ile çıkacak anlaşmazlıkları çözmek bu müfettişliğin görevi olacaktır. Satılan eşyanın bedelini alıp, eşya sahibine teslim etmek ile görevli bir komiser tayin edilecektir. Eşya sahiplerinin sergi mahalline serbestçe girebilmeleri için kendilerine bedelsiz biletler verilecektir. Sergide çalışanların görevleri kağıtlara yazılıp, sergi mahalline asılacaktır.

6. Fasil: Eşyaların birbirine üstünlüğünü saptamak (ödüllendirileceklerin saptanması) üzere, yukarda sıralanan on üç sınıfın her biri için bilirkişi heyeti seçilecektir. Bu heyetler sergi kapanmadan önce kararlarını ilan edeceklerdir. Ziraat alet ve makinaları ile ilgili üçüncü sınıfta yer alan malların bilirkişi heyetine yabancı mal gruplarının sahiplerinden birer kişi seçilecek, kalanlar Osmanlı tebaasından olacaktır. Diğer sınıflardan birinci, yedinci, onuncu ve on birinci sınıfların bilirkişileri yedişer kişiden; kalan sınıflar için beşer kişiden oluşacaktır. Bilirkişi heyetlerinin başkanları kendileri tarafından seçilecektir. Bu heyetler gerekirse heyet dışındaki uzmanlardan yardım alabileceklerdir. Bilirkişi heyetleri çoğunlukla karar vereceklerdir. Eşitlik halinde reisin (başkanın) oyu belirleyici olacaktır. İki maldan birisi üstün olarak belirlenemeyince bilirkişi heyetleri başkanlarından oluşan bir heyet karar verecektir. Sonuçlar sergi komisyonunca onaylandıktan

sonra kesinleşecektir.

7. Fasıl: *Eşya sahiplerine üç grup ödül verilecektir. Birincilere Mecidiye Nişanı, ikincilere Gümüş Nişan, üçüncülere Prinç Madalya verilmesi kararlaştırılmıştır. Devletin birinci derecede nişanı olan Mecidiye Nişanı keşif yapanlara, mamulünü güzellik, sağlamlık bakımından henüz ulaşılamayan seviyeye çıkaranlara verilecektir. Devletin ikinci ve üçüncü derecede ödülleri olan Gümüş ve Prinç Madalyalar eşya sahibinin ustalık derecesine göre verilecektir. Bu ödüller yazılı kutlama belgesi ile birlikte hazırlanacaktır. Sergi Cuma, Pazar, Pazartesi, Salı ve Perşembe günleri erkeklere, Çarşamba ve Cumartesi günleri kadınlara açık olacaktır. Cuma ve Cumartesi günleri 6 guruş, öteki günler 3 guruş giriş ücreti alınacaktır. Ortaya çıkacak başka sorunların çözümü için komisyon yetkili olacaktır.*

Hicri 1 Recep 1279 (Miladi 22.12.1862)

Osmanlı'nın organizasyon deneyiminden yararlanılarak hazırlanan bu nizamname (yönetmelik), fuarın kısa süre içinde başarılı bir şekilde organize edilebilmiş olmasını sağlamıştır. Ayrıntılar ihmal edilmemiş, ilk yapılmasına karşın ortaya çıkabilecek sorunlar tahmin edilebilmiştir. Bu durum, Osmanlı'nın yurt dışındaki fuarlara daha önce katılarak deneyim sahibi olması sayesinde mümkün olabilmektedir.

Osmanlı eyaletlerinden ve Avrupa'dan gelecek malların seçimi, gönderilmesi, depolanması, etiketlenmesi, teşhiri gibi hususların ayrıntılı ve düzgün bir şekilde yapılabilirdiği dikkati çekmektedir.

Malların sınıflandırılmasının, sanayileşme seviyesini öne çıkaran önceki uluslararası fuarlardakilere göre değil, ülke gerçeklerine uygun olarak yapıldığı görülmektedir. Malların toplandığı on üç sınıfın özellikleri bunu göstermektedir. Osmanlı'nın tarımsal bir yapıya sahip olması ve bu yapının tanıtımına önem verilmesi önde tutulmuştur. Avrupa ülkelerinden katılımların tarımsal makineler ile sınırlandırılmak istenmesi bunun göstergesidir.

Bununla birlikte model, kitap, fotoğraf, resim gibi güzel sanatlar ürünlerine yer verilmesi ve serginin tanıtım broşürünün hazırlanması çağdaş bir yaklaşım düşüncesinin varlığını ortaya koymaktadır.

Fuarın güvenliği ve ödüllendirme prosedürü üzerinde aşırı bir şekilde ayrıntıya inilmesi, Osmanlı'nın ilk kez fuar yapmasından kaynaklanan bir titizliği göstermektedir. Ödüllendirmede yeniliğe büyük önem verildiği de dikkati çeken bir başka husustur.

3. Fuarın Açılışı, Sergilenen Ürünler ve Kapanış

Fuarın Ramazan ayının ilk günü açılması planlanmışsa da hazırlıkların yetişmemesi nedeni ile açılışın gecikme ile Hicri 9 Ramazan 1279 (Miladi 27 Şubat 1863) tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Üç-dört aylık bir süre içinde organize edilen bu fuarda bu küçük gecikme fazla önemli olmasa gerektir. Sultan Abdülaziz, beraberinde Sadrazam Yusuf Kamil Paşa, Hariciye Nazırı, Serasker Fuad Paşa, Mısır Hidiv'i İsmail Paşa ve üst düzey yöneticiler ile birlikte Sultanahmet'e gelmiş ve fuarı açmıştır. Padişah'ın bütün öğleden sonra pavyonları ziyaret ederek bilgi alması devletin fuara gösterdiği ilgiyi ortaya koymaktadır. Padişah bu ziyareti sırasında halkın görmesi için Hazine-i Humayun'da muhafaza edilen değerli taşların da fuarda sergilenmesini istemiştir (*Türk Fuarıcılık Tarihi 2007, Sayfa 52-67*).

Fuar içinde Osmanlı ürünleri ve yabancı ülkeler ürünleri ayrı bölümlerde sergilenmiştir. Osmanlı ürünlerinin tarımsal ağırlıklı olduğu dikkati çekmektedir. Osmanlı ürünleri pavyonları, Sergi Nizamnamesi (yönetmelik)'nde yer alan sınıflandırmaya uygun olarak sıralanmış olup, toplam on bin dolayında ürünün sergilendiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanından getirilen tarımsal ürünlerin, sergilenen ürünlerin ağırlığını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın bir tarım ülkesi olması yanında, o yılın tarımsal hasatının yüksek seviyede olması da bunu etkilemişti. Tarımsal ürünler arasında buğday, çavdar, mısır, pirinç, tütün, pamuk, keten ve kenevirin önde geldiği anlaşılmaktadır. İkinci sırayı alan ürünlerin ise tekstil ağırlıklı olması, Osmanlı'nın dokumacılığa verdiği önem dolayısı ile doğaldır. İmparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen iplik örnekleri yanında, dokuma kumaşlar, bezler ve Bursa ipeklili mamulleri başta gelen tekstil ürünlerini oluşturuyordu. Ağaç ürünleri arasında Karadeniz bölgesinden gelen örnekler dikkati çekiyordu. Bunları gümüş, bakır, kurşun

gibi madenler ve kömür ürünleri ile ülke madenlerinden oluşan koleksiyonlar ve tuz örnekleri takip ediyordu. Bütün bunlar Osmanlı'nın tarımsal ürün çeşitliliğinin ne boyutta olduğunu, orman ürünlerinin zenginliğini, toprak altı zenginliğinin boyutlarını ortaya koyuyordu ve bütün bunlar Osmanlı'nın doğaya dayalı zenginliğini gösteriyordu.

Osmanlı'nın devlet kuruluşlarının tekstil ürünleri yanında, el işçiliğine dayalı halı örneklerine yer verilmesi, yine el işletmeciliğine dayalı dericilik örneklerinin bulunması, geleneksel Türk ürünlerini temsil etmesi açısından önem taşıyordu.

Fuarın düzenlendiği yıllar Osmanlı'nın özel kesimin gelişmesini desteklemeye başladığı yıllardır. Özel kesim henüz büyük üretim tesislerine sahip değildir. Sayısı fazla olmayan özel kesim kuruluşları da İstanbul'da ve çevresindedir. Öte yandan sergilenen ürünlerin İmparatorluğun her yanından gelmesine özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Böyle olunca özel kesime ait sergilenen ürünlerin küçük işletmelere ait olmasını ve daha çok el işçiliğine dayalı bulunmasını normal karşılamak gerekir. Fuarda iktisadi devlet kuruluşlarının ürünlerinin sergilenmesi, kuşkusuz daha ileri teknik ile üretilen malların da fuarda yer almasını sağlamıştır. Ayrıca Osmanlı ordusunun silahlarının ayrı bir pavyonda sergilendiğini de belirtmek gerekmektedir.

Yabancı ülkelerden gelen alet ve makinelere gelince, yukarda üzerinde durulan nizamnamede yazılı olduğu üzere, yabancı ülkelere gelen mallar tarım alet ve makinaları ile sınırlandırılmıştır. Sergilenen malların da tek ve çift demirli pulluklar, harman makineleri, tırpanlar, değirmenler, süt sağma makineleri, hububat temizleme elekleri, pamuk temizleme ve balyalama makineleri, tek ve çift tekerlekli el arabaları, sulama motorları gibi tarımsal alet ve makineler ile yangın tulumları, Viyana'dan gelen bıçkı, keser, çekiç, terazi, kantar gibi araçlardan oluştuğu görülmektedir. Fuara katılan yabancı ülkeler, Fransa, İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Fuarda yer alan ileri tekniğin temsilcisi denebilecek makineler, yedi beygir gücünde dört hareketli (silindirli) motorlardı. Yabancıların, sergiledikleri teknik ürünlerin özellik ve kullanımlarını açıklayan teknik adamlarla birlikte geldikleri görülmektedir.

Bu arada belirtmek gerekir ki, yabancıların getirdikleri ürünlerin tamamı satılmıştır. Bu durum sergilenen malları seçenlerin isabetli hareket ettiklerini göstermektedir. Fuarın düzenlendiği yıllarda batı ülkeleri buharlı makineleri sanayide kullanıyorlardı. Deniz ulaşımı ve trenler buharla çalışıyordu. Dolayısı ile sergilenecek yabancı ürünlerin tarımsal alan ile sınırlandırılmasının uygun olduğunu söylemek güçtür. Bu yıllarda sanayileşme çabalarına büyük önem veren Osmanlı'nın buharlı makinelerin getirilmesini ihmal etmiş olması fuarın en önemli noksanlığı olmuştur. Örneğin Osmanlı sanayinde dokumacılık ileri düzeyde idi, ama devlete ait Basmahane, Feshane gibi fabrikaları dışında kalan özel kesime ait fabrikalar 30-40 kişi çalıştıran küçük kuruluşlardı (*Rıfat Önsoy 1983, Sayfa 221*). Bu durum, o zamanlarda mahalle düzeyinde üretimi benimseyen gedik düzeninin geçerli olmasından kaynaklanmaktadır (*Oktaay Güvemli 2011, Sayfa 11*). Bu özel kesim tesislerinin büyütülmesi ve devlet sanayi kuruluşlarının modernleştirilmesi önemli idi. Fuarda, yabancı buharlı makinelere yer verilmiş olsa idi, fuarın sanayileşmeye katkısı daha fazla olabilirdi.

Ancak unutmamak gerekir ki fuarı düzenleme kararı verenler, ülke açısından tüm ürünleri, yabancılar açısından ise tarımsal makineler olarak belirlemiştir. Bunu da Osmanlı'nın tarımsal bir yapıya sahip olması nedeni ile yapmıştır. Ayrıca Osmanlı makine üretecek seviyede teknolojik bilgiye sahip olmadığından, buharlı makineleri ithal etmekte idi ve bu makineleri ithal sırasında zaten inceliyordu. Bu açıdan bakıldığında fuarın hedeflerine ulaştığını söylemek mümkündür.

Çağdaş fuarcılık anlayışı çerçevesinde fuar alanında eğlence yerleri gibi ziyaretçilerin ilgisini çekecek uygulamalar yapıldığı da bilinmektedir. Haftanın yedi günü açık olan fuarın iki gününün kadınlara ayrıldığını ve kalan beş günde de erkeklerin fuarı ziyaret ettiklerini belirtmek gerekmektedir.

27 Şubat 1863 günü açılan 1863- Sergi-i Umumi-i Osmani'nin 1 Ağustos 1863 tarihine kadar yaklaşık beş ay açık kaldığı anlaşılmaktadır,

Bu süre içinde fuarı 150.000 kişinin ziyaret ettiği, 450.000 guruş gelir sağlandığı bilinmektedir. Ancak fuar maloluşunun bu tutarın beş katı kadar fazla, yani 2,5 milyon guruş kadar olduğu belirtilmektedir. Aradaki farkın

Padişah tarafından karşılandığı da bilinmektedir.

Yurt dışından gelenlerin sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, 1863 Nisan ayında önce 142 kişilik bir grubun, sonra da 450 kişilik bir başka grubun İstanbul'a gelerek fuarı ziyaret ettikleri gözlenmiştir. Bunları takiben Trieste üzerinden Avusturyalı bir grubun ve Nisan ayının sonlarında da 25 kişilik bir İngiliz grubun İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır. Bunların dışında 15 kişilik Fransız iş adamları grubunun da ticaret amacı ile İstanbul'a geldikleri belirtilmektedir. Bütün bunlar bin kişi dolayında yurt dışından fuarı ziyarete gelenlerin olduğunu göstermektedir. Yurt dışından gelenlerin grup grup fuarı ziyaretten sonra İzmir'e gitmeleri çağdaş turizm tarihinde bir ilk olarak kabul edilmektedir.

Avrupa basınının Osmanlı Fuarı'nı izlediği de bilinmektedir. Fuar boyunca ve sonrasında Fransız, İngiliz ve Avusturya basınında fuar ile ilgili haberler yer almış ve Times gazetesi de fuar boyunca İstanbul'da bir muhabir bulundurmıştır.

Fuarda sergilenen mamullerin büyük kısmının satıldığı ve satılmayanların da devlet tarafından satın alındığı bilinmektedir. Fuarın kapanışı sırasında hazırlanan ödüllerin verildiğini de belirtmek uygun olacaktır.

4. İstanbul Basınında Osmanlı Fuarı İle İlgili Değerlendirmeler

İstanbul basını fuarın açılışında ve serginin devamı boyunca sürekli yayın yapmıştır (19. Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu 2008, Sayfa 9-29). Bunlar arasında dönemin önemli dergisi olan Mecmua-i Fünun'da Hicri 1279 yılı Ramazan ve Şevval (Miladi 1863 yılı Mart ve Nisan) aylarında çıkan iki sayısında yer alan üç değerlendirme yazısı ile Tasvir-i Efkâr'ın Hicri 8 Şevval 1279 (Miladi 28 Mart 1863) tarihli nüshasında yapılan bir değerlendirme yazısı üzerinde durulacaktır.

Mecmu-i Fünun (*Hicri Ramazan 1279, Miladi Şubat-Mart 1863*) sayısında yer alan yazının, tekrardan kaçınmak amacı ile kimi kısımlarına aşağıda değinilmiştir.

... *binaların güzelliği ve sergilenen malların nefaset ve intizamı*

umulanın üzerinde olmuştur. Padişah sergiyi tekrar tekrar dolaşmış ve bilgi almıştır... açılıştta yerli mallar sergilenmiş olup, yabancıların ürünlerinin sergileneceği bina tamamlanamadığı için yurt dışından gelen malların sergilenmesinde gecikme olacağı anlaşılmaktadır... Açılan kısım dikdörtgen biçiminde bir bina olup, ortasında bir bahçe bulunmaktadır..Bahçenin ortasına da bir mermer fiske yerleştirilmiştir. Binanın çatısının büyük bölümü ile bahçe kısmının üzeri cam ile kaplanmıştır... Halkın giriş ve çıkışı için binanın üç tarafında üç büyük kapı vardır. Binanın içine Padişah'ın dinlenmesi için bir oda hazırlanmıştır. Binanın iç duvarlarında cam dolaplar sıralanmış olup, buralara elverişli eşyalar yerleştirilmiştir.

... sergide on bini aşkın ürün sergilendiği açıklanmıştır. Her ürünün üzerinde adı, fiyatı ve üreticisinin unvanı yazılıdır... Dikkate değer pek çok ürün sergilenmiştir. Özellikle Halep, Şam ve Bursa ipekli dokumaları, İstanbul ve başka yerlerden gelen sırma işlemler, İslimye'den gelen yün dokumalar, Tersane-i Amire'de yapılan gemi maketleri ile ahşap malzeme Avrupa ülkeleri ürünleri ile kıyaslanabilecek bize özgü güzelliklerdir.

... bizde resim sanatı henüz çocukluk döneminde ise de, Harbiye Mektebi öğrencilerinin yaptıkları tablolar son derece güzeldir.. fotoğraf sanatı eserleri de bu konuda Avrupa ülkeleri seviyesine ulaştığını göstermektedir.

... serginin girişine dolap biçiminde, dönen kolu olan ve bilet alan kişinin iterek girdiği bir mekanizma kurulmuş olup, her geçişte dolabın içinde sayı çarkı dönmekte ve kaç kişinin girdiği bilinmektedir. Bu durum girişte hile yapılmasını önleyici etkide bulunmaktadır. Bu yazının hazırlandığı Ramazan ayının sonuna doğru, 21 gün içinde izleyici sayısının 54.000'e ulaştığı açıklanmıştır. Bu sayı, günde yaklaşık 3.000 ziyaretçi demektir.

Münif imzası ile yayınlanan bu yazıdan bir ay sonra aynı dergi de iki yazı daha yayınlanmıştır. Aşağıda bu yazılar özetlenmiştir.

Mecmua-i Fünun (Hicri Şevval 1279, Miladi Mart-Nisan 1863) bu sayısında yayınlanan iki yazıdan ilki fuarda gecikme ile açılan ek bina ile ilgilidir. Münif imzası ile yayınlanan yazıda aşağıdaki açıklamalar yer almıştır.

... serginin ek binası, bir aydan biraz daha fazla gecikme ile

tamamlanarak açılmıştır. Kişi başı iki guruş ücreti alınmaktadır. Bu ek bina meydanadaki dikili taşın batısındadır ve dikili taş iki binanın arasında kalmıştır. Bu ek bina öncekinden küçüktür ve dikdörtgen biçimindedir. Üzeri camla kaplanmıştı. Üç kapısı vardır.

... binanın içinde tarımda ve evde kullanılmaya mahsus Avrupa'dan gelen alet ve makinalar yer almaktadır. Bunlar arasında buğday başaklarındaki daneleri ayırmakta kullanılan 7-8 beygir gücünde buharlı makine dikkati çekmektedir. Buğdayın serilmesi, dövülmesi ya da döven ile ezilmesine gerek yoktur. Savrulması için rüzgar beklemeye de gerek yoktur. Bu makine bunların hepsini yapmaktadır. Hayvan gücü ile ya da elle kullanılabilen çeşitli büyüklükteki değirmenler buğdayı öğütmektedir. Silindir şeklinde el ile kullanılabilen kalburlar vardır, daneleri büyüklüklerine göre ayırmakla kalmamakta, taş ve benzeri yabancı maddeleri de ayırmaktadır. Bir adamın 5.000 okka yükü kaldırmasına yarayan makaralı alet vardır. .. Bunların yanında hayvanı rahatsız etmeyecek şekilde körük üfleme esasına göre yapılmış süt sağma aleti önemli ürünler arasında yer almaktadır. Bu aletlerden birçoğunun geçen yıl Londra'da açılan sergide madalya aldıkları söylenmiştir.

...bizim için yeni olan bu malların yanında pamuk balyalama makinesi, çiftliklerde beş-on adamın gördüğü işi görecek çift tekerlekli el arabaları, tekerlekli yangın tulumbası, dikiş makineleri, 5-6 saat ateş içinde kaldığı halde zarar görmeyen Viyana işi demir para kasaları ülkemiz için yenilikler olarak görülüyordu.... Bunların yanında Türk sanatkarların yaptıkları kalburlar, yel değirmeni modeli, yağ çıkarmaya mahsus dolap da yer alıyordu... Sergi içinde Avrupa'dan gelen buhar ile çalışan makinelerin denemeleri için buhar üretildiğini belirtmek yerinde olacaktır...

... bu binanın izleyicisi şimdilik günde birkaç yüz kişiyi geçmemektedir. Gelenler daha çok erkeklerdir, kadınlar büyük binayı gezmeyi tercih etmektedirler...

Derginin peşpeşine yayınlanan iki sayısında yer alan bu iki yazıdan ilki büyük binayı ve içindekileri, ikincisi de yabancı ürünler için gecikme ile

tamamlanan küçük binayı ve içindekileri anlatmaktadır. İkinci yazı Osmanlı için yenilik olarak görülen tarımsal alet ve makinelerin anlatımını içermekte olup, Osmanlı'nın teknolojik düzeyine katkıda bulunması açısından ilginçtir. Derginin ikinci sayısında yayınlanan ikinci yazı, fuara önceki iki yazıdan biraz daha farklı yaklaşım yapmaktadır.

Mecmua-i Fünun (*Hicri Şevval 1279, Miladi Mart-Nisan 1863*) de Kadir imzası ile yayınlanan ikinci yazı özet olarak aşağıdadır.

Osmanlı ülkesinde ilk açılan sergi, hazırlanış ve gerçekleştirilmesi açısından umulandan daha başarılı olmuştur.... Daha sonra da tekrar edilirse tarım ve sanayinin gelişmesi açısından yararlı olacağı anlaşılmaktadır.. Tarım ile ilgili sergilenen ürünler iyidir. Sanayi ürünlerinin bir kısmı da iyidir, ancak bazı sanayinin geride olduğu da görülmektedir. Bunun nedenlerinden ilki, esnafın bilgisizliği ve makine yerine el emeğini kullanması bulunmaktadır. Bu nedenle İstanbul'da bir sanayi mektebi açılması düşüncesi iyi bir gelişme olarak görülmektedir. İkinci neden, esnafımızın göreneklere fazla bağlı olmasıdır. Bu tutumları onları yeni şeyler yapmaktan alıkoymaktadır. Avrupalılar göreneklerine fazla bağlı kalsalardı buharlı gemi, demiryolu, telgraf gibi yararlı sanayinin gelişmesini gerçekleştiremezlerdi...

Serginin binaları bu iş için yapıldığından sürekli olarak kullanılmalı ve yenisi yapılanaya kadar yıkılmamalıdır... Sergi kültürü İmparatorluğa yaygınlaştırılmalı ve Selanik, Halep gibi ticaret merkezlerinde de açılmalıdır...

Bu yazı Osmanlı sanayiinin eleştirisi açısından ilginçtir. Yazar, fuarda sergilenen Avrupa menşeli makine ve aletleri görünce Osmanlı'nın sanayileşmesini eleştirmekte ve daha da öteye giderek sanayide geri kalmış olmasının nedenlerini araştırmak ihtiyacını duymakta ve iki neden üzerinde durmaktadır. Bu eleştirilerin, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı'nın sanayileşme çabalarının başlangıcında yapıldığı göz önünde tutulursa yapılan eleştirilerin önemi daha iyi anlaşılır.

Burada örnek olarak üzerinde durulacak son yazı Tasviri Efkar'ın Hicri 8 Şevval 1279 (Miladi 28 Mart 1863) tarihli nüshasında yayınlanan değerlendirmedir. Yazı özet olarak aşağıdaki şekildedir.

Bir sergide kaç ülkenin malları sergileniyorsa, o sergi, o ülkelerin

deneyimlerini ihtiva eden, ait olduğu fennin tanınmasına hizmette bulunan bir kitap niteliğindedir. Yerli ürünlerin el emeği ustalığı ile yapıldığı, Avrupa'dan gelen ürünlerin ise, maliyeti düşürücü teknikten yararlanılarak yapılan fabrika mamulleri olduğu ve yanında da makinelerin bulunduğu dikkati çekmiştir... Ancak Osmanlı'nın devlet fabrikalarından gelen ürünler de dikkati çekmektedir.

Sergi göstermiştir ki, Osmanlı ülkesi bir tarım ülkesidir. Ve sergi şunu anımsatmıştır ki asırlarca Anadolu'nun 'dünyanın mamur bahçesi ' olarak anılması boşuna değildir.

Fuarın açık olduğu süre boyunca İstanbul basının da yer alan yazılardan seçilen yukardaki yazılar, Osmanlı ülkesinde açılan ilk fuarı İstanbul basını gerçekçi bir görüşle değerlendirebilmiş ve eleştirilerde bulunabilmiştir.

5. Sonuç ve Değerlendirmeler

Genel olarak XIX. yüzyıl uluslararası fuarlara Osmanlı'nın katılması, pavyonların mimari biçimlerinden, sergilenen el sanatı örneklerine kadar doğunun görkemli sanat ürünlerinin Avrupa'da tanıtılmasını sağlamıştır (*Semra Germaner 1991, Sayfa 40*). Osmanlı katıldığı her fuarda biraz daha bu doğrultuda bilinçle hareket ederek geleneksel sanatlara ait kültürünü öne çıkarmıştır. 1863 Fuarı da bu görüşün uygulandığı bir alan olmuştur.

1863 Sergi-i Umumi- i Osmani, Osmanlı'nın daha önce katıldığı uluslararası fuarlarda edindiği deneyimlerden yararlanılarak düzenlenmiştir. Fuarda sergilenen ürünler, Osmanlı İmparatorluğu'nun iki özelliğini göstermiştir. Bunlardan ilki imparatorluğun geniş ham madde kaynaklarına ve çok fazla tarımsal ürün çeşitlerine sahip durumda bulunduğu ile ilgili olmuştur. İkincisi ise, Osmanlı'nın görkemli geleneksel el sanatlarının varlığının sergilenmesi ile ilgilidir. Ancak bu ikinci konu, Avrupa ülkelerinin sanayi devrimi yaşadığı ve Osmanlı'nın sanayideki bu gelişmelere nasıl uyum sağlayacağını araştırdığı bir dönemde fuar gerçekleştirildiği için, çeşitli açılardan eleştiriler yapılmasına da neden olmuştur. Çünkü yaygın kullanımı olan bir çok malın, kalitesi fazla düşmeden, makinelerde daha ucuza mal olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.

Fuara Avrupa'nın önde gelen sanayileşmiş üç ülkesi (İngiltere, Fransa ve Avusturya) katılmıştır. Bu durum fuarda batı sanayiinin temsil edilmesini sağlamıştır. Ülkenin bir tarım ülkesi olması gerçeğini göz önünde tutarak fuarı düzenleyenlerin aldıkları kararlar doğrultusunda, yurt dışından gelen ürünlerin tarım makine ve aletleri ile sınırlı olması, fuarın hedeflerinin daha gerçekçi olarak saptandığını göstermektedir. Ancak sergilenen yabancı ülke ürünleri, Osmanlı'nın, tarımsal makine ve aletlerin üretimi açısından, geri durumda olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle fuar sonrası Sanayi İslah Komisyonu'nun kurulması ve sanayi mektebi açılması gibi önlemlerin alındığı görülmektedir.

Fuar dolayısı ile İstanbul'un hem ticari ve hem de turistik açıdan hareketli günler yaşadığı görülmüştür. İstanbul basını fuar ile yakından ilgilenmiş, gerçekçi değerlendirmeler yapmış ve kabul edilebilir ve önemli eleştirilerde bulunmuştur. Aynı şekilde Avrupa basınının da fuar ile ilgilenmesi ve fuar aktivitelerini yakından takip etmesi, Osmanlı'nın uluslararası bir fuarı düzenlemekte başarılı olduğunu göstermektedir.

Gerek fuar alanının büyüklüğü, gerek sergilenen ürün sayısı ve gerekse ziyaretçi sayısı açısından, 1863 Osmanlı Fuarı, o zamana kadar yapılanlar kadar büyük olmamıştır. Bunun bir çok nedeni vardır. Öncelikle fuara üç ay gibi kısa bir süre içinde hazırlanılmıştır. İkinci neden fuarın yabancı ülkeler açısından tarımsal makine ve aletler ile sınırlı tutulmuş olmasıdır. Bir başka neden de, bu fuarın Osmanlı'nın ilk deneyimi olmasıdır. Bütün bunlara rağmen Osmanlı kendi üretim gücünü ve çeşitliğini öne alan ve kendi kültürünü tanıtmayı amaçlayan bir fuar düzenlemiştir.

Osmanlı, 1863 fuarından elde ettiği deneyimler ile daha iyi hazırlanarak, dört yıl sonra, 1867'de Paris Uluslararası Fuarı'na katılmıştır (1867 *Evrensel Sergisi* 2008). Bu fuara Padişah Abdülaziz'de katılmış ve Osmanlı 64 kategoride 5.000'e yakın ürünle Paris'e gitmiştir. Osmanlı ürünlerinin, bu fuarda çok sayıda ödül alması, Osmanlı'nın fuarcılık deneyiminin geliştiğini göstermekte ve fuarcılıktaki başarısını ortaya koymaktadır. Osmanlı'nın uluslararası fuarlara katılması yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve 1873 Viyana, 1889 Paris, 1893 Chicago ve 1900

Paris fuarlarına da katılarak ürünlerini sergilemeyi ve varlığını göstermeyi sürdürmüştür.

Osmanlı'nın 1890'lı yıllarda fuarcılık alanındaki başarılarını ortaya koymak amacı ile İstanbul'da Okmeydanı'nda *Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi Projesi* adı altında (*Türk Fuarçılık Tarihi 2007, Sayfa 123*) sürekli bir sergi alanı oluşturma girişiminde bulunduğu bilinmektedir. Bu konuda deneyimli İtalyan mimar Raymond d'Aronco 1893 yılında İstanbul'a gelmiş ve projeleri hazırlamaya başlamıştır. Ancak 1894 depremi bu girişimin tamamlanmasını engellemiş ve mimar d'Aronco da İstanbul depreminin verdiği zararlarla meşgul olmak durumunda kalmıştır. Bu projenin gerçekleşmemesi, İstanbul'un fuarcılık alanında farklı bir konuma gelmesini önlemiştir.

Bütün bunlara rağmen Osmanlı'nın XX. yüzyılın başlarında Bursa'da *Bursa Sergisi* adı altında başarılı bir organizasyon yaptığı görülmektedir (*Haluk Kanca 2010, Sayfa 117*). XX. Yüzyılın başları savaşlar ile geçtiğinden fuarcılık konusunda Türkiye'de 1920'lere kadar bir aktivite olmamıştır. Ancak Cumhuriyet'in kurulması ile 1923 yılında İzmir'de 1. İktisat Kongresi'nin yapıldığı ve peşinden de İzmir Fuarları'nın başladığı bilinmektedir.

Kaynakça

- Türk Fuarçılık Tarihi, Sayfa 31-127, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları 1, 2007, İstanbul.
- Adnan Giz: Dünya Sergilerinde Türk Mamulleri, İSO Dergisi, Sayfa 11-12, Ağustos 1967.
- Rıfat Önsoy: Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı Uluslararası Sergiler, Sayfa 203, Belleten Cild 47, Sayı 185, 221, 1983, İstanbul.
- Erik Mattie: Dünya Fuarları, İstanbul Fuar Merkezi, Sayfa 5-6, 2007, İstanbul.
- Rıfat Önsoy: Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani-1863, Belleten Cilt 47, Sayı

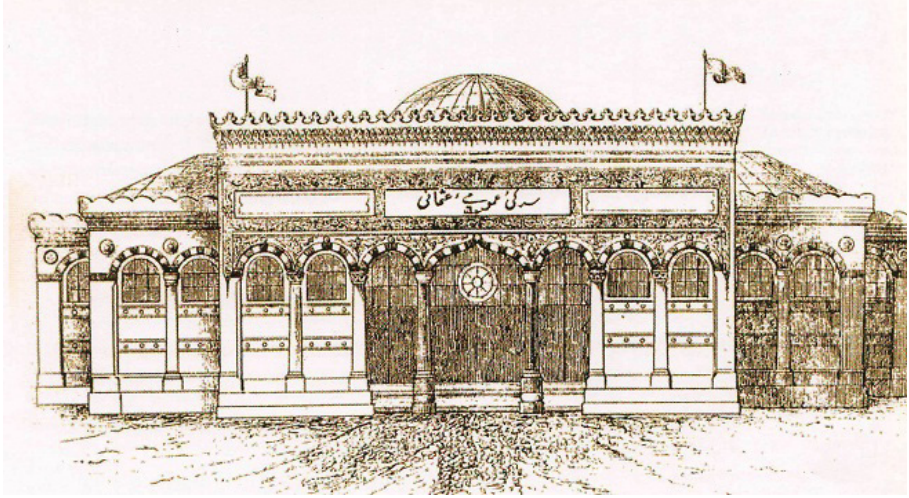
185, 1983.

- Saltuk Duran: The Influences of the French Accounting Culture on Ottoman Accounting Thought in the Second Half of the XIX. Century, Paper, 13 th World Congress of Accounting Historians, 17-19 July 2012, New Castle, England.
- Adnan Giz: 1863 İstanbul Sergisi, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayfa 23-25, 1968, İstanbul.
- Tasviri Efkâr Gazetesi, Madde-i Resmîye (Resmî Tebliğ), Cemaziyelahir 1279 (Miladi 29.11.1862) , Sayı 45, İstanbul
- Mecmua-i Fünun: Sergi-i Umumi-i Osmani, Şaban 1279 (Ocak-Şubat 1862), Sayı 8, Sayfa 337-342, İstanbul.
- Tercüman-ı Ahval: Sergi-i Umumi-i Osmani Nizamnamesi, Hicri 9, 12, 15, 17, 20 Şaban 1279 (Miladi 29 Ocak 1863, 1, 4, 6, 9 Şubat 1863), Sayı 291, 292, 293, 294, 295, İstanbul.
- Oktay Güvemli: The Development of Accounting Thought in Luca Pacioli's Time in Turkey, Paper, II International Conference Before and After Pacioli, 16-19 June 2011, İtalya.
- 19. Yüzyıl Yıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları No 5, Sayfa 9-29, 2008, İstanbul.
- Mecmua-i Fünun: Hicri Ramazan 1279, (Miladi Şubat-Mart 1863), Sayı 9, Sayfa 362,367, İstanbul.
- Mecmua-i Fünun: Hicri Şevval 1279 (Miladi Mart-Nisan 1863), Sayı 10, Sayfa 408-413 ve 430-434, İstanbul.
- Tasvir-i Efkâr: 8 Şevval 1279 (Miladi 28 Mart 1863) Sayı 79, İstanbul.
- Semra Germaner: Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları, Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 95, Sayfa 33-40, Kasım 1991.
- La Turquie a L'Exposition Universelle de 1867, Paris Librairie Hachette, 1867, Türkçesi, Türkiye 1867 Evrensel Sergisi, İstanbul Fuar Merkezi Yayınları, Sayı: 4, 2008, İstanbul.

- Haluk Kanca: The Culture of Exhibition Holding in the Ottoman State and the 1909 Bursa Exhibition and First Exhibition of the Republic in İzmir in 1923, Paper, 2 Balkans and Middle East Countries Conference on Auditing and Accounting History, September 15-18 2010, İstanbul, Turkey.

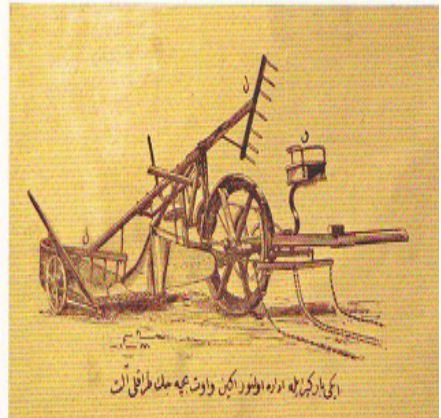
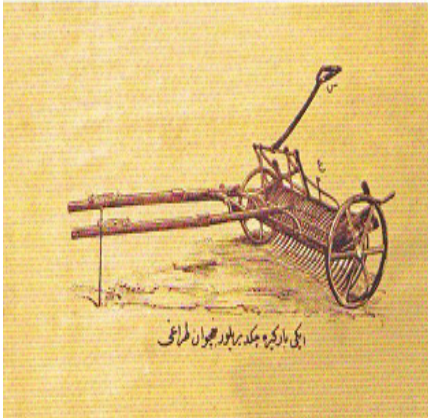
Ekler

1. Fuar binasından bir görünüş (A scene from fair building)

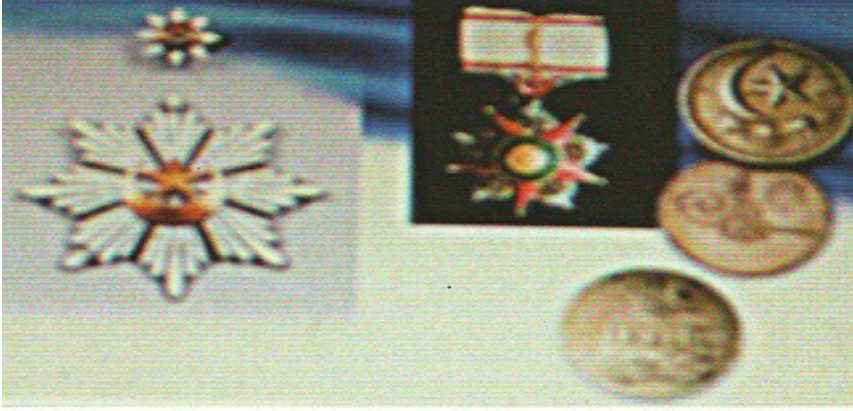
Sergi-i Umumi-i Osman-i Ana Binası
Main Hall of Ottoman General Exposition

2. Ziraat aletleri (Agricultural tools)

19.yy'da Osmanlı ziraat aletleri
Agricultural tools used by the Ottomans in 19th century

3. *Madalyalar* (Medals)

Sergi-i Umumi-i Osmani Madalyaları

Medals exhibited at the Main Hall of Ottoman General Exposition